

En möjlig arbetsmarknadsuveckling i närbild

Författad av Monica Hane, Bengt-Åke Wennberg och
Suzanne Hällström

En möjlig arbetsmarknadsuveckling i närbild

En bild av situationen i Degerfors tecknad i februari 2019 av Monica Hane och Bengt-Åke Wennberg, Samarbetsdynamik AB tillsammans med Suzanne Hällström, näringslivschef i Degerfors kommun.

En möjlig arbetsmarknadsutveckling i närbild

Författad av Monica Hane, Bengt-Åke Wennberg och
Suzanne Hällström

ISBN: 91-85017-36-1

Rapporten kan laddas ner från:

www.samarbetsdynamik.se

Rapporten kan beställas från:

Samarbetsdynamik AB, Ölsdalen 134, 69391 Ölsdalen
0586-726 126, info@samarbetsdynamik.se

Design och Layout: Lisbeth Rydén , EllErr Konsult
Tryck: PrintForce Tryck & Distribution AB
Energigatan 19, 434 37 Kungsbacka

© Samarbetsdynamik 2019

Innehåll

Introduktion	5
<i>Andelen yrkesverksamma i Degerfors.....</i>	<i>9</i>
<i>Arbetsmarknaden i Degerfors.....</i>	<i>10</i>
<i>Ett 50-tal nya arbetstillfällen – högt räknat.....</i>	<i>12</i>
<i>Kommunens arbete för ett starkare och mer differentierat arbetsliv</i>	<i>13</i>
<i>Kommunens arbete för att nya företag skall etableras</i>	<i>14</i>
<i>Kommunens arbete för att skapa attraktiva bostäder</i>	<i>15</i>
<i>Kommunens arbete för att bli en attraktiv arbetsgivare</i>	<i>16</i>
Slutsats – det behövs en annan utgångspunkt.....	17
<i>Lokal ekonomi är en transaktionsekonomi</i>	<i>17</i>
<i>Välfärden kräver mer pengar i systemet.....</i>	<i>18</i>
<i>Många saknar möjligheten att bidra</i>	<i>19</i>
<i>Den lokala ekonomins resurser</i>	<i>19</i>
Slutsatser för ett fortsatt lokalt utvecklingsarbete	21
<i>Två tillgängliga potentialer.....</i>	<i>21</i>
<i>”Ett virtuellt möjlighetsfält” som analysmodell</i>	<i>24</i>
<i>Ett nästa steg – inbjudan till samtal för en konstruktiv samverkan.....</i>	<i>28</i>

Introduktion

Hösten 2017 fick Samarbetsdynamik AB uppdraget av Degerfors kommun att beskriva hur arbetslivet förändrats under de senaste åren och därmed också ge en förklaring till att vissa arbetsmarknadsåtgärder, som tidigare kanske hade haft avsedd effekt, inte längre kunde förväntas fungera på samma sätt. Rapporten skulle utgöra ett underlag för bedömningar av vilka effekter som kunde väntas av de ”satsningar och subventioner” som staten då erbjöd det lokala näringslivet för att det skulle skapas jobb för personer som stod långt från arbetsmarknaden.

Det fanns i kommunen en spirande oro för att insatserna – även om det nu skulle skapas nya arbetstillfällen genom ”enkla jobb” – bara sköt de verkliga arbetsmarknadsproblemen framför sig och att dessa problem efter 2 år då subventionerna upphörde och högkonjunkturen vara över skulle vara ändå svårare att hantera.

Med hänsyn till den utveckling mot allt större komplexitet och en accelererande förändringstakt i arbetslivet som många dokumenterat – och givet näringslivsstrukturen i Degerfors kommun – blev slutsatsen hösten 2017 att den aktuella satsningen på enkla jobb inte skulle få någon märkbar effekt alls. Och så blev det. Därmed hade varken farhågorna om undanträngningseffekter eller om utvecklingen av en ny ”underklass” någon aktualitet.

Utmaningarna för orten kvarstår oförändrade. Prognoser pekar mot att små kommuner långt från de riktigt stora städerna kommer att få särskilt svårt att klara sitt välfärdsuppdrag de närmaste åren. Därför krävs nu en kraftsamling för att utveckla Degerfors så att allt fler medborgare väljer att bo och betala skatt i Degerfors. En viktig förutsättning är då en ”lokal ekonomi som står pall för den globala ekonomins nyckfullhet”.¹ Och för

¹ Citat från en tidigare målformulering i kommunens utvecklingsstrategi

”urbaniseringens starka centraliserande krafter” skulle man kunna tillägga.

I kommunens plan för 2019 och framåt formuleras de nu aktuella målen. Degerfors ska vara en kommun där människor vill leva och bo och där företag vill etablera sig och verka. Här ska det finnas attraktiva och trivsamma boende- och livsmiljöer, ett dynamiskt näringsliv, väl utbyggda kommunikationer och närhet till natur- och kulturupplevelser. Under planperioden ska kommunen säkerställa ett ökat antal bostäder i olika boendeformer.

Degerfors ska vara en bra plats för alla och kommunens egna verksamheter ska anpassas bättre till en levande mångfald. Detta görs genom att implementera den antagna integrationsplanen under perioden för att kunna möta de demografiska, sociala och ekonomiska utmaningar som kommunen och regionen står inför under de närmsta åren.

Vi har tagit som vår uppgift att försöka beskriva den aktuella situationen i Degerfors så i detalj som möjligt. Förhoppningen är att de generella antaganden som görs i den nationella samhällsdebatten om vad som är relevanta arbetsmarknadsinterventioner – men som inte stämmer i Degerfors – därmed skall bli synliga.

Genom att omprioritera resurser från egna satsningar på det som inte förefaller ha chans att lyckas i Degerfors så kan tillgängliga lokala resurser inriktas på mer välgrundade strategier och interventioner. Detta gäller både när det gäller insatser för att expandera näringslivet, stabilisera den lokala ekonomin och undvika de tragedier som känslan av utanförskap medför.

Vår slutsats är att ett nästa steg i ett fortsatt lokalt utvecklingsarbete utgörs av en serie work-shops där personer med relevanta erfarenheter och med olika perspektiv och kunskaper om den aktuella situationen kan hjälpas åt att precisera och kontrollera de antaganden som olika förslag

till utvecklingsinsatser bygger på. Den närbild av just Degerfors som redovisas i den här rapporten hoppas vi skall vara ett konstruktivt underlag för dessa samtal.

Genom att tillämpa flera perspektiv och samtidigt utnyttja flera kunskapsfält fördjupas och preciseras även de generellt giltiga slutsatser som är möjliga att dra från de bilder av situationen i just Degerfors som efter hand växer fram.

Avslutningsvis presenterar vi i rapporten det ”virtuella möjlighetsfält” som sammanfattar vår analys av vilka områden som troligen redan nått så långt i sin utveckling att ytterligare satsningar i samma spår har små chanser att åstadkomma de lyft som nu behövs. Genom att rikta sökarljuset utanför dessa sedan länge etablerade standardförslag² och arbetsmetoder skulle det kunna bli möjligt att hitta de potentialer som finns lokalt.

² Västsvenska Handelskammaren (2019): Slutrapport projekt fokus Lysekil. Från ”mycket snack” till ”mer verkstad”. Så skapas ett bättre företagsklimat i Lysekil.

Situationen i en ort som Degerfors

Andelen yrkesverksamma i Degerfors

I Degerfors bor 9665³ personer. Antalet som både bor och arbetar i Degerfors är enligt samma källa 2016 personer. Antalet som bor i Degerfors men pendlar till ett arbete på annan ort inom länet är 1795. Drygt 1400 av dessa pendlar till grannorten Karlskoga. Antalet länsbor som pendlar till ett arbete i Degerfors är 602. Utöver detta uppskattar vi att omkring 250 personer pendlar till Degerfors från orter i övriga landet och att omkring 270 Degerforsbor har sitt arbete utanför länet.

Den arbetande befolkningen i Degerfors kommun uppskattas alltså vara 4081 personer. I den officiella statistiken anges ofta ett mått kallat Försörjningskvot. Då divideras totala antalet invånare med antalet i befolkningen som är mellan 19 och 64 år. Det riktas dock en del kritik mot detta mått eftersom det bara tar hänsyn till åldersfördelningen i samhället. Att andelen äldre ökar i rask takt samtidigt som andelen i yrkesverksamma åldrar minskar kraftigt är svårt att göra något åt – i varje fall inte på kort sikt. Ett betydligt mera informativt mått får man genom att dividera antalet invånare med antalet faktiskt arbetande. I nationell statistik från SCB anges att den kvoten år 2010 var 2,14 för riket som helhet och förväntades stiga till 2,25 år 2020. I Degerfors är motsvarande mått nu 2,37⁴ vilket också avspeglar sig i en tämligen hög kommunal skattesats på 33,85.

Arbetslösheten i kommunen var hösten 2018 runt 8 %. I januari 2019 rapporterade Arbetsförmedlingen att den sjunkit till 7,1 %. I absoluta tal var 328 personer registrerade som arbetsökande i december 2018. Många av dessa personer uppfattas i dagsläget ”stå långt från arbetsmarknaden”. Om 200 av dessa personer som redan bor i Degerfors

³ Beräknat den 31 december 2018

⁴ Uppskattad utifrån lokalkännedom och tillgänglig statistik från december 2018.

skulle kunna hitta en egen försörjning med rimlig lön så skulle måttet på försörjningstrycket i Degerfors minska från 2,37 till riksgenomsnittet. Fortfarande en bra bit över de större städerna men en klart bättre situation jämfört med nu.

Kommunens skatteintäkter per folkbokförd invånare var 2018 enligt SCB 44078:- – dvs. totalt cirka 426 miljoner. Den kommunalekonomiska utjämningen ger 2019 Degerfors kommun 12172:- per invånare – dvs en intäkt på 120 miljoner.

Systemet med kommunala utjämningar är under översyn i sina detaljer men innebär under alla omständigheter en väsentlig post i en kommunal budget. På grund av den komplexa beräkningsgrunden blir det svårt att direkt uppskatta den ekonomiska vinsten för insatser som till exempel minskar kommunens kostnader för försörjningsstöd eller ökar invånarnas skattekraft. De sociala och identitetsmässiga vinsterna av att kunna försörja sig själv är uppenbara.

Arbetsmarknaden i Degerfors

Både det lokala näringslivet och den offentliga sektorn ropar i dagsläget efter kvalificerad arbetskraft som det här liksom i landet i övrigt är mycket svårt att rekrytera. I näringslivet är det framför allt CNC-operatörer och personer med teknisk utbildning som saknas. I offentliga sektorn saknas lärare, socialarbetare och vårdpersonal. Det pågår lokala utbildningar i olika bristyrken men dessa kommer sannolikt inte att hinna bli färdigutbildade innan högkonjunkturen är över och i nästa högkonjunktur är det sannolikt helt andra yrken som utgör bristen.

I Degerfors finns ett enda stort företag med runt 600 anställda på orten. Företaget ägs just nu av finländska Outokumpu men verksamheten har sina rötter i Degerfors Järnverk och benämns fortfarande ”Bruket” i dagligt tal. Trots sin relativa storlek är behovet av arbetskraft begränsat

till ersättningar för pensionsavgångar. Det näst största företaget – Allson kyl och fryslager – har 55 anställda, dvs ligger knappt över gränsen i kategorin mellanstora företag. Dessa har på 3 år expanderat från 21 medarbetare till nuvarande 55 men förväntas inte öka särskilt mycket mer de närmaste åren.

I en liten kommun känner näringslivschefen väl till alla företag och deras planer. Bedömningen av potentialen för expansion av arbetsmarknaden grundar sig på denna lokalkännedom.

På orten finns också 8 företag med mellan 20 och 50 anställda dvs. finns i det storleks-segment där man kan räkna med att företaget redan har byggt upp en organisatorisk struktur så att ytterligare någon anställd inte påtagligt förändrar kraven varken på formella mötesformer eller på rutiner i övrigt.

I företag under 20 anställda är beroendet mellan medarbetare större, arbetsuppgifterna mer integrerade och strukturen betydligt mer informell. Det är ett sedan länge känt faktum att nästan oberoende av verksamhetsgren så försämras produktiviteten väsentligt i dessa små företag och under påtagligt lång tid när en ny medarbetare skall integreras i verksamheten. Därför är man i detta storlekssegment synnerligen noga med att den investering som görs i en ny medarbetare verkligen har chansen att utvecklas till ömsesidig belåtenhet även långsiktigt. I detta segment finns majoriteten av näringslivet i Degerfors. Femton företag – alla med industriell och teknisk inriktning – har mellan 6 och 19 anställda. I byggsektorn finns det kommunala bolaget Degerforsbyggen med 15 anställda, tre företag med mellan 6 och 11 anställda samt ett antal så kallade mikro-företag.

Många företag är avknoppningar från Bruket och är därför på olika sätt sprungna ur tillverkningen av stål och plåt – eller ur den småskaliga verkstadstekniska kultur som kännetecknar bruksorterna i Bergslagen.

Många av de konsultföretag som finns på orten speglar också den historiska kopplingen till stål och plåt genom att tidigare anställda startat eget.

Starka kluster av företag i samma bransch betraktas i den allmänna diskursen som en framgångsfaktor. När exempelvis Handelskammaren kartlägger olika regioner är förekomsten av kluster en av de variabler som kartläggs⁵. Möjligheterna att utveckla team av samarbetspartners i närområdet för att kunna lämna mer omfattande offerter till en kund är en tydlig framgångsfaktor – men kluster av företag i samma bransch innebär också en sårbarhet för konjunktursvängningar eller om något företag i teamet med kort varsel väljer att flytta eller måste lägga ner.

Den privata arbetsmarknaden i Degerfors består i övrigt av mikroföretag med inriktning på det utbud av varor och tjänster som behöver finnas i varje kommun. Av de drygt 550 företag som finns i kommunen är cirka 350 enmansföretag. Totalt finns runt 2000 arbetstillfällen i det privata näringslivet i kommunen och cirka 800 inom offentlig sektor. I den offentliga sektorn är kommunen i särklass störst med 685 anställda.

Ett 50-tal nya arbetstillfällen – högt räknat

Potentialen för en förbättrad livsmiljö för kommunens invånare och en tillväxt av den lokala ekonomin genom fler arbetstillfällen inom de etablerade företagen bedömer vi vara ytterst begränsad. Kontakterna med ortens företag tyder på att med en förväntat svagare konjunktur så kan det befintliga privata näringslivet expandera med maximalt cirka 30 personer de närmaste tre åren – trots alla förväntade statliga subventioner, riktade satsningar och projekt. Inför den aktuella högkonjunkturen gav exempelvis motsvarande inventering siffran 70.

⁵ Framgår till exempel av rapporten Västsvenska Handelskammaren (2015): Västsvensk Identitet.

Det är betydligt mera sannolikt att företagen i Degerfors kommer att tjäna sina pengar genom att effektivisera sin produktion och skickligt utnyttja de tekniska landvinningarna som ligger i helautomatiska maskiner, flexibla robotiserade lösningar och avancerade 3D-skrivare med pulver-teknik. För att medverka i den produktionstekniska revolution som kännetecknar deras branscher behövs tillgång till mycket kvalificerade medarbetare – och därmed till tillräckligt avancerade utbildningar – utbildningar som möjligen innebär att man bara kan utveckla sitt kunnande genom att helt enkelt delta i det pågående utvecklingsarbetet i det enskilda företag där man är anställd.

Kommunens arbete för ett starkare och mer differentierat arbetsliv

Kommunens styrkor och svagheter har analyserats genom en serie SWOT-analyser. En styrka är närheten till naturen och en annan det geografiska läget mitt emellan Oslo och Stockholm – givet att tågen längs den etablerade stambanan fortfarande stannar i Degerfors. Med snabbtågen når man Stockholm på under två timmar. Tämligen täta tåg- och bussförbindelser knyter samman Degerfors med regionstäderna Örebro respektive Karlstad. Grannkommunen Karlskoga, 8 km bort, nås via ganska täta bussturer.

Det finns dock regionala intressenter som kalkylerar på en rakare sträckning av en ny järnväg mellan Stockholm och Oslo och som i sådana fall skulle passera Örebro och i stället för att stanna i Degerfors skulle stanna i grannkommunen Karlskoga.

Kommunens övergripande strategi är att göra Degerfors till en lättbodd kommun med goda och hållbara livsvillkor. Därmed räknar man med att sannolikheten skall öka att personer som skulle kunna komma ifråga för anställning i de olika företagen också skall välja att flytta hit.

Ökade möjligheter att tillåta bostadsbygge i sjönära lägen är ett led i arbetet att öka kommunens attraktionskraft för kvalificerade medarbetare. Eftersom dessa personer ofta har en familj så behöver orten kunna erbjuda arbetstillfällen också för familjens övriga medlemmar. Utöver erkänt bra skolor som är ett tungt argument för de personer som har barn i skolåldern. Näringslivsenheten konstaterar därför att det är av största vikt att på olika sätt försöka åstadkomma ett mer diversifierat och dynamiskt näringsliv.

För att åstadkomma detta arbetar Degerfors och Karlskoga kommuner med att identifiera ett antal områden inom besöksnäring som har potential för nyföretagande och expansion av befintliga företag.

Tyvärr måste man konstatera att många kommuner har ungefär lika goda förutsättningar som Degerfors när det gäller närhet till natur, attraktiva tomter och tillgång till kommunikationer. Många kommuner satsar därför också på precis samma sätt som Degerfors på utveckling av besöksnäringen och naturturism. På senare år har fisketurism blivit ett profilområde för trakten runt Degerfors men många fler sådana annorlunda affärsidéer med kraft att bidra till den lokala ekonomin skulle behöva förverkligas.

Kommunens arbete för att nya företag skall etableras

Arbetslivet och arbetsmarknaden har definitivt och dramatiskt förändrats sedan den epok som kallats industrialismen. Vi lever nu i ett tjänstesamhälle även om den klassiska industrin fortfarande uppvisar god lönsamhet. Hur de nya förutsättningarna för en expansion av arbetsmarknaden

skall karaktäriseras är fortfarande inte helt klart men redan nu kan man se att många grundläggande antaganden om ekonomisk tillväxt som tidigare tagits för givna måste revideras. Svårigheten ligger i hindren som finns i den djupt rotade så kallade doxan, dvs. så som vi oreflekterat formulerar ”hur det naturligtvis måste vara för att vara bra, rätt och rättvist”.

Ser man tillbaka några år så har kommunens arbete med etableringar i huvudsak handlat om industriföretag. I de flesta fall är det kommunalägda Degerfors Industrihus som står för uppförande och ägande av lokalerna. Orsaken till detta är svårigheter för nya företag att få finansiering. Tanken är att när företagen senare får bättre möjligheter ska de kunna köpa fastigheterna som de nu hyr och har verksamhet i.

Som läget ser ut i kommunen idag finns inga lediga lokaler att erbjuda och heller ingen mark för etableringar. Planarbete pågår för att dels öka ut ett av industriområdena, dels för att möjliggöra etablering av företag inom handels- eller lagerföretag.

Kommunens arbete för att skapa attraktiva bostäder

Ett hinder för inflyttning till kommunen är att det saknas bostäder även i en ort som Degerfors. I februari 2019 fanns inga hyreslägenheter tillgängliga i tätorten Degerfors hos det kommunala bostadsbolaget. Två fanns lediga med inflyttning inom rimlig tid i Svartå och två i Åtorp. Samtidigt fanns 4 bostadsrätter till salu i tätorten. I hela kommunen fanns vid detta tillfälle 6 villor ute till försäljning. Kostnaderna för nyproduktion av bostäder är i princip lika stora i en ort typ Degerfors som i en storstad även om tomtpriset skiljer medan det värde som man kan påräkna vid en försäljning – och därmed det underlag som bankerna baserar sina lånelöften på – ofta kraftigt understiger byggkostnaden.

Kommunens arbete för att bli en attraktiv arbetsgivare

Organisationen Sveriges Kommun och Landsting (SKL) gör prognosen att den offentliga sektorns behov av nyrekrytering de närmaste åren är av en sådan omfattning att alla som lämnar gymnasiet skulle behöva söka sig dit för att fylla behovet efter alla pensionsavgångar. Enligt samma källa fattas till exempel 1500 läkare i landet. Problemet antas på lång sikt lösas genom fler utbildningsplatser.

På kort sikt sägs bristen kunna hanteras genom bättre rekryteringsrutiner och bättre arbetsvillkor. Den stora utmaningen handlar då om att inte bara åstadkomma en ”rundgång” bland anställda och vakanser i andra delar av vårdapparaten – eller antar man att till exempel de läkare som man hoppas rekrytera idag gör annat än arbetar som läkare?

För att bli en mer attraktiv arbetsgivare har kommunen under 2018 arbetat med att kunna erbjuda anställda heltid inom äldre- och handikappomsorgen och från och med 2019 införs friskvårdsbidrag till alla anställda.

Slutsats – det behövs en annan utgångspunkt

Lokal ekonomi är en transaktionsekonomi

Sammantaget leder dessa resonemang till slutsatsen att nuvarande och framtida problem på arbetsmarknaden måste angripas utifrån helt andra grundantaganden. Trovärdiga interventioner som har chans att få märkbar effekt tar tid att utveckla och få gehör för. Detta kräver i sin tur en koncentration av utvecklingsresurserna på det som är absolut viktigast och på insatser som trovärdigt kan ge de effekter som utlovas.

Penningekonomin kan delas upp i den finansiella ekonomin och transaktionsekonomin. En lokalt stark transaktionsekonomi – dvs. tillgång på pengar som används på orten – lägger grunden för en bra lokal kommunal service och ger utrymme för en väl fungerande lokal marknad för handel och andra typer av tjänster. En god ekonomisk utveckling innebär alltså att allt mer pengar måste vara i omlopp i transaktionsekonomin. Mycket tyder emellertid på att pengamängden numera allt mer binds upp i den finansiella ekonomin.

I tjänstesamhället utgör människorna både den stora intjäningspotentialen och den stora kostnaden. En möjlig fördel för en lokal ekonomi typ Degerfors när det gäller denna förändring är att huvuddelen av de tjänster som ingår i den så kallade tjänstedominerade ekonomin inte är möjliga att standardisera. De kräver ett aktivt samspel mellan kund och leverantör för att kunden skall få full nytta av tjänsten. Detta leder i sin tur till ett behov av geografisk närhet mellan kund och leverantör och till att det lokalt finns ett så kallat socialt kapital av tillit och av kunskap om varandras ambitioner och villkor.

Den tjänstedominanta ekonomin bygger också på förmågan att fånga tillfällen i flykten och snabbt organisera upp resursgrupper för att hantera olika utmaningar och upptäcka potentialer som finns. Detta under-

lättas om det finns informella kontaktytor som ger kännedom både om möjliga intjäningspotentialer och om möjliga samarbetsprojekt.

Det räcker inte med att några aktörer bara träffas en timme då och då. För att kunna upptäcka möjliga intjäningspotentialer och samarbetsupp-gifter krävs både ett gediget förarbete för att den gemensamma timmen skall ge utbyte – och ett efterarbete – där man sammanfattar, kompletterar och förbereder nästa steg. Den typen av uppdrag brukar läggas på externa konsulter eller tillfälliga projektanställda men borde utgöra en synnerligen viktig strategisk aktivitet som kräver både kontinuitet, lokal kännedom och speciell kompetens.

Välfärden kräver mer pengar i systemet

Huruvida lägre skatt ger mer pengar i statskassan genom att påtagligt fler då väljer att arbeta mer eller om ökad välfärd alltid kräver högre skatter har länge varit en tvistefråga. Att allt färre i arbetsför ålder inom ramen för det rådande pensionssystemet skall försörja allt fler pensionärer är emellertid utom allt tvivel. De personer som benämns ”stå långt från arbetsmarknaden” behöver också i ett anständigt samhälle ha en försörjning på en acceptabel nivå.

Välfärdens institutioner och samhällets serviceåtaganden har länge knakat i fogarna och återuppbyggnaden kräver resurser. Så rent matematiskt är det i dagsläget alltså inte hållbart för samhällsekonomin att så många som idag som både kan och vill arbeta inte kan ta sig en plats i arbetslivet och på så sätt bidra till sin egen försörjning och till den lokala ekonomin.

Många saknar möjligheten att bidra

I Degerfors ökar inte antalet arbetslösa just nu. Det blir lite olika siffror beroende på hur man räknar men hur man än räknar är det väldigt många personer som saknar ett som de upplever meningsfullt arbete. Vi hör ofta personer som menar att de visserligen får lön eller annan ersättning men känner sig berövade möjligheten att få bidra med det de kan och känner till för verksamhetens och det gemensamma samhällets bästa. Man saknar en plattform som inte bara innebär sysselsättning, tidsfördriv eller en konstgjord social gemenskap.

Väldigt många – även bland dem som har ett jobb – saknar ett arbete som just innebär en möjlighet att delta konstruktivt i samhällsbygget; att bidra till det gemensammas bästa; att vara en självklar del i ett samhälle.

Den lokala ekonomins resurser

I Degerfors kommun bor alltså strax under 10 000 personer. Senaste året minskade antalet med tre personer. En positiv befolkningsutveckling anges som en mycket viktig ambition i den kommunala strategin.

Den öppna arbetslösheten var i augusti 2018 192 personer. Vid samma tidpunkt var 164 personer inskrivna i olika arbetsmarknadsprogram. I december 2018 var den totala siffran 328. Till dessa personer ”utan jobb” ansluter inom kort ett lite oklart antal nyanlända som fortfarande finns i etableringsstöd.

”Goda och hållbara livsvillkor” i en bygd typ Degerfors innebär att många fler än idag måste bidra till den lokala ekonomin och till det gemensammas bästa. De uppskattningsvis runt 400 kommuninvånare som idag saknar egen försörjning – och där många klassas som ”står långt från arbetsmarknaden” – utgör i det här perspektivet en stor och outnyttjad ekonomisk potential för bygden. Genom ett ökat och bredare

utbud av försörjningstillfällen kan den potential som finns på orten omvandlas till gemensam välfärd och en välmående bygd.

De flesta orter utanför storstäderna har överflöd på tomma lokaler. Några har förvisso lyckats förvandla sina tömda fabrikslokaler till filmstudios – men tillgången på ”stora billiga ytor” är i dagsläget betydligt större än efterfrågan. Möjligheten att bygga bostäder i sjö-nära lägen, fördelaktiga villa-priser osv utgör självfallet incitament för några att välja just Degerfors som etableringsort men även här finns otaliga konkurrenter med lika goda boendialternativ och lika vackra sjöutsikter. När det gäller lokaler, boendialternativ och turism är de lågt hängande frukterna troligen redan plockade.

Den expansion och diversifiering av näringslivet som en ort ”typ Degerfors” behöver kan inte heller byggas på att enskilda individer får en ”affärsidé som de brinner för” och som berörda institutioner finner tillräckligt rimlig för att vederbörande skall ges stöd för att starta eget. Möjligheten att erhålla ”statligt startbidrag” bygger också på att entreprenören inte redan har en kompetens som är efterfrågad på den ordinarie arbetsmarknaden. Då förväntas man flytta dit där kompetensen är efterfrågad. De kanske bästa idéerna för en bättre lokal ekonomi måste därför idag utvecklas på fritid och finansieras helt på egen hand.

Slutsatser för ett fortsatt lokalt utvecklingsarbete

Två tillgängliga potentialer

Vi ser två tillgängliga potentialer. Den ena handlar om möjliga synergiefekter mellan det som olika lokala aktörer i arbetslivet redan gör eller skulle vilja göra. Ett samarbete innebär att någon aktör väljer att göra det denne vill göra på ett sätt som också stödjer det en annan aktör gör eller vill göra. För att det gemensamma utbytet skall öka – och samarbetet fortsätta – får valet inte ske på någon parts bekostnad.

Den kunskap som då behövs om andra aktörers resurser, ambitioner och begränsningar måste utforskas och formuleras tillsammans. Ett antal workshops med intresserade medborgare behöver genomföras. Dessa kommer att resultera i konkreta exempel på vad som både är teoretiskt välgrundat och praktiskt möjligt att åstadkomma och dessutom kunskap om vad som var oväntat svårt att få gehör för.

En kartläggning av den lokala ekonomins expansionspotential kan starta i några specifika och väl kända områden men kräver för sin fulla effekt att man också uppmärksammar kopplingar mellan alla de olika aktörer som gör det möjligt för dem att åstadkomma mer än summan av vad de kan göra var för sig⁶.

En expansion för någon verksamhet – särskilt om subventioner ingår i ekvationen – kan innebära att andra aktörer på orten förlorar sin intjäningspotential. Regelverken som försvårar för sambruk och samarbeten

⁶ Ett försök att konkret demonstrera ett bygge av andra ordningens näringslivskarta återfinns i:

Wennberg BÅ, Hane M (1998): Från järnverk till nätverk – nätverkandets nya potential – ett försök att hitta svaret i Degerfors. Abonnemangsrapport 63. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

mellan kommun och medborgare behöver också undersökas i relation till de konkreta exempel som växer fram.

Den andra potentialen handlar om att i storleksordningen 400 kommuninvånare idag saknar en adekvat plattform i arbetslivet från vilken de kan bidra konstruktivt till den lokala ekonomin. De personer som redan har ett jobb är som regel fullt upptagna. De kan möjligen övertalas att göra en extra insats då och då på ”övertid” – och bidra till den lokala ekonomin genom att deras inkomst ökar – men detta skulle bara innebära en mycket marginell förstärkning av den lokala ekonomin.

Det kan vara så att den långa raden av satsningar på av staten subventionerade löner har viss effekt. Det kan ha varit så att en och annan faktiskt ”fått in en fot” och att det har löst dennes svårigheter på arbetsmarknaden. Det kan ha varit så att de massiva satsningarna på mera effektiva ”matchningsprocedurer” mellan utbud av kompetens och efterfrågan på arbetskraft varit steg i rätt riktning även om många utvärderingar väcker stora frågetecken. Vi menar att många utbildningssatsningar mot ”bristyrken” naturligtvis är nödvändiga men befärdar att den arbetsmarknad som är aktuell när eleverna är färdiga har helt andra behov än idag.

Vi tror att potentialen att snabbt expandera arbetsmarknaden genom dessa traditionella satsningar sannolikt nått sitt tak. ”De lågt hängande frukterna är redan plockade”. Ju närmare man kommer det faktiska taket för vad som är möjligt att åstadkomma desto större resurser krävs för att lyckas med ytterligare ett fall. Statistiken över hur många ”nya riktiga jobb” som blivit resultatet av varje satsad miljon i de senaste årens olika politiska utspel talar sitt tydliga språk.

De intjäningspotentialer som skulle kunna expandera den lokala ekonomin är lokalt genererade men kan bara upptäckas ur ett betydligt mera övergripande perspektiv. Var och en – hur mycket ”eldsjäl” man än är – kan självfallet inte på egen hand upptäcka alla de kedjor och kombinat-

ioner av tjänster och erbjudanden som är nödvändiga för att ett enskilt initiativ skall kunna fungera ekonomiskt inom rimlig tid på dagens marknad. Här krävs kvalificerade och kreativa analyser baserade på den tjänstedominanta ekonomins egenskaper och på en så detaljerad kännedom som möjligt om alla de relevanta lokala förutsättningarna.

Den stora tillgången är de runt 400 personer som redan är kommuninvånare, som redan har en bostad, som redan är integrerade i olika sociala nätverk – men som i dagsläget använder sin tid på saker som inte drar in pengar som expanderar den lokala ekonomin. I varje fall några av dem kan säkert direkt ta tag i de uppgifter som behövs i samhället men som idag inte blir gjorda – dvs. ta sig an de uppgifter som uppmärksammas genom analysen av ”andra ordningens näringslivskarta”.

Det stora arbetet ligger i att tillräckligt i detalj upptäcka de resurser som dessa personer utgör och koppla detta till de uppgifter som medborgarna i Degerfors är beredda att på olika sätt finansiera. Det torde också krävas en organisatorisk talang att kunna bygga upp den organisatoriska infrastrukturen som innebär att kraftfulla team av resurspersoner kan hitta varandra och tillräckligt snabbt koppla ihop sina ansträngningar kring det som just då behöver bli gjort.

I den här rapporten har vi argumenterat för vilka steg som vi menar krävs för en lokal arbetsmarknadsutveckling – i linje med vetenskap och beprövad erfarenhet om dagens arbetsliv och den framväxande tjänstedominerade ekonomin – och med chans att komma till rätta med grunderna för några av vår tids stora samhällsfrågor. Utanförskap, urholkning av samhällsekonomin, uppror mot orättvisor, utarmning av demokratin – för att bara nämna några.

"Ett virtuellt möjlighetsfält" som analysmodell

Den analysmodell som tillämpats i ovanstående analys kallar vi "ett virtuellt möjlighetsfält" (solutional space"). Analysen bygger på att succesivt argumentera för att utesluta de föreslagna handlingsalternativ som strider mot gjorda erfarenheter, som bygger på i sammanhanget tveksamma antaganden, där de resurser som skulle krävas inte alls är i paritet med de resurser som finns tillgängliga eller där de effekter som kan förväntas är marginella i förhållande till behovet. Kvar blir då ett avgränsat område inom det stora ursprungliga möjlighetsfältet där det fortsatta arbetet har störst chans att lyckas. I en komplex och snabbt föränderlig värld måste flera möjliga och likvärdiga handlingsalternativ vara tillgängliga samtidigt och parallella försök att förändra skeendet måste kunna komma i fråga.

De flesta utredningar går i motsatt riktning. En grupp av kunniga och erfarna personer räknar ut vilket handlingsalternativ som under nu rådande förutsättningar vore det absolut bäst. Därefter skall det nya förändringen implementeras och berörda aktörer övertygas om dess riktighet. Inte sällan krävs det också omfattande utbildningsinsatser och kompletterande översyn av organisatoriska konsekvenser. Och inte sällan möter den föreslagna lösningen ändå på aktivt motstånd på grund av att väsentliga detaljer för det praktiska genomförandet inte har beaktats tillräckligt. Eller att de antaganden som gjordes när lösningen konstruerades inte längre gäller.

"Möjlighetsfältet" är en analysmodell som är förenlig med insikten att sociala fenomen hela tiden skapas, upprätthålls och förändras genom interaktioner mellan berörda aktörers självständiga handlande inom ramen för komplexa sociala system. Vi utgår från att aktörer aldrig är tvingade att göra på ett visst sätt även om priset för det ena eller andra kan vara olika högt. Alla har i varje läge alltid minst två alternativ och tvingas välja att göra det ena eller det andra. Inte alltid övertänkt och

ofta bara på grund av vanans makt. Men i princip är det alltid ett val som var och en därmed också kan ställas till svars för av övriga berörda – och av sig själv.

De fenomen som samhället nu kollektivt behöver kunna hantera uppstår alltså på grund av de val av handlingar som berörda aktörer gör. Fenomen som utanförskap, urbanisering, välstånd, klyftan mellan rika och fattiga etc. uppstår genom berörda människors handlande och skulle i princip kunna ändra utvecklingsriktning om tillräckligt många handlade annorlunda än idag.

Överenskommelser, sanktioner, incitamentsstrukturer osv ändrar grundförutsättningarna för de val som kommer att göras – men möjligheten att via strukturella åtgärder komma till rätta med dagens problem tror vi är nästan uttömd. Analyser måste ta sin utgångspunkt i det faktiska kollektiva handlandet⁷ och i förståelsen för de interaktiva fenomen som påverkar detta.

Vår utgångspunkt får konsekvenser för hur ett utvecklingsarbete måste bedrivas. En konsekvens är att berörda aktörer måste bjudas in så tidigt som möjligt i den utforskande processen. Inte bara som delaktiga i beslutet att genomföra ett visst projekt utan som fullvärdiga intressenter även i utforskandet av förutsättningar och begränsningar för det egna handlandet och i formulerandet av slutsatser.

Den gemensamma analysen av vad som vore meningsfullt att göra sker genom samtal. Var och en är fri att själv ta ställning till vilket eget handlande som är kongruent med den igenom samtalet gjorda analysen – men kan förstås också komma att ställas till svars för sitt ställningstagande.

⁷ Rothstein B (2015): De samhällliga institutionernas kvalitet – slutrapport från ett forskningsprogram. Malmö: Makadam förlag.

De inledande stegen som hittills gjorts när det gäller ”näringslivsutveckling i närbild” skall i första hand ses som ett förarbete där vi av praktiska skäl i en mindre grupp tagit fram de fakta som senare troligen kommer att behövas i argumentationen för att gemensamt avgränsa ett relevant och realistiskt möjlighetsfält – och ta fram några alternativ värda att pröva.

En andra konsekvens för det fortsatta arbetet är att de förslag till förändringar som är värda att lägga tid på i samtalet måste bygga på handlingar som vi som samtalar har inflytande över och kan ändra – dvs. det egna handlandet och de konsekvenser i de interaktiva mönstren som detta kan tänkas få.

Analyser av vilka intressanta, pregnanta och storskaliga förändringar som skulle inträffa om vissa ”centralgestalter” ändrade sitt agerande lägger vi av tidsskäl helst utanför möjlighetsfältet – såvida vi inte har skäl att tro att dessa andra inte skulle ha sett den egna möjligheten i sitt eget handlande och bara behöver upplysas för att ändra sitt görande.

En närliggande tredje konsekvens är att alla aktörer som ingår i det sociala systemet också påverkar utfallet av det kollektiva handlandet – även om det förstås kan vara mer eller mindre. Därmed kan man också frigöra sig från att det måste vara vissa aktörer som skall involveras i utvecklingsarbete. Utifrån vår utgångspunkt kan i princip vilken aktör som helst starta sin analys av sitt eget möjlighetsfält och sedan efter hand bjuda in de aktörer som uppfattas ha erfarenheter att bidra med och som visar intresse av att delta i samtalet kring samma utvecklingspotential. Det kan också vara ett steg i utvecklingsarbetet att informera och inspirera andra att starta sin egen resa kring sina samarbetsmöjligheter.

Alla samhällsfrågor berör alltså alla. Ingen behöver därför fråga någon om lov eller invänta olika beslut från de som tagit på sig ansvaret för att engagera sig. I varje fall inte så länge man inte hänvisar otillbörligt till sin formella organisationstillhörighet eller utnyttjar av andra finansierad arbetstid. Alla aktörer har rätt att ta ett initiativ och bjuda in. Ingen har skyldighet att ”ställa upp” men behöver ta ställning till vilka konsekvenser för systemet som helhet som avböjandet kommer att få.

Samarbete och synergi i en nätverksstruktur kan inte heller bygga på att samma personer deltar i alla samtal som planeras även om det självfallet underlättar arbetet och förbättrar utfallet. En nätverksstruktur ställer emellertid helt andra krav på organiserandet och förberedelsearbetet till respektive möte för att den grupp som bildas inte måste starta från noll varje gång.

En fjärde konsekvens är att alla aktörer i det utforskande arbetet av möjlighetsfältet är jämställda partners. Varje utpekande av ”någon specifik måste vara med annars ...”, ”att valda politiker måste gå före ...” eller uttalanden om att ”så länge som ... är det ingen idé” bryter mot den grundläggande utgångspunkten för ett system av i princip självständiga aktörer och ökar den enskildes möjlighet att fly från sitt ansvar för sitt eget val. I utforskande samtal försöker man gemensamt hitta alternativa formuleringar som fångar den grundläggande erfarenheten som ligger under utsagorna men som inte förstärker en destruktiv över- och underordning.

Ett nästa steg – inbjudan till samtal för en konstruktiv samverkan

Ett nästa steg skulle vara att med utgångspunkt i det gjorda förarbetet bjuda in intresserade medborgare till fortsatta preciseringar av det aktuella möjlighetsfältet för en hållbar och stabil lokal samhällsutveckling – och till gemensamma analyser av hur konsekvenserna av ett ändrat handlande kan observeras och uppmärksammas.

Förarbetet sammanfattas i nedanstående bild:

